

Békák a mocsárban

PUBLICISZTIKA - LXIV. évfolyam, 47. szám, 2020. november 20.

Sokan emlékszünk arra a *bon mot*-nak, vagyis találó kifejezésnek szánt, de valójában durva elszólásként számontartott miniszteri fordulatra, hogy „a békákat sem kérdezzük meg, mielőtt lecsapoljuk a mocsarat”.¹ Hadd borítsa az egykori nem túl sikeres kormánytagnak a nevét a feledés homálya, de Palkovics László ITM-miniszter említését nem tudom elkerülni, amikor a Parragh-tervnek is nevezhető felsőoktatás-kiszervezési folyamat gazdáját keresem.

Alkotmányozzunk!

Nem először utalok arra, hogy a 2016-ban elfogadott és máig érvényben lévő *Fokozatváltás a felsőoktatásban* című középtávú stratégia, amely szándéka szerint 2030-ig határozta (volna) meg a fejlesztés irányvonalait, és amelyet Palkovics (akkor még) államtitkár gondozott, sem magánosításról, sem alapítványi egyetemekről nem szólt. Ezek az ötletek tavaly öltöttek testet, amikor először a vagyonkezelő alapítványokról szavaztattak meg egy törvényt az engedelmes képviselőkkel, akik ekkor még aligha gondolhatták, hogy egy más országokban megszokott konstrukció itt az állami vagyon magánosításának az eszközeül szolgál a közérdek címkéje alatt.² Majd idén tavasztól kezdve sorban löködték be a hol készséges, hol tiltakozó, hol beletörődő egyetemeket az egyforma Prokrusztész-ágyakba fölösleges végtagjaik gyanánt mindenekelőtt a közalkalmazotti jogviszonyokat lenyiszálva.³

A mondabeli görög szörnyeteg az éjszakai nyugodalmon kívül semmit sem ígért vendégeinek, ám a felsőoktatás hazai felelősei versenyképességet, támogatásnövelést, kevésbé bürokratikus működést helyeztek kilátásba áldozataiknak, akiket – a külön kasztot képező iparművészeti és állatorvosi egyetemeken kívül – meg se kérdeztek, vagy ha igen, meg se hallgattak a döntéshozók. Azt is szóba hoztam már, hogy a külföldi mintaként (vagy inkább csak ötletként?) szolgáló alapítványi intézmények egyrészt olyan szakterületeken létesülnek, amelyeken várható a törzstőkéhez való hozzájárulás a képzésirányokban érdekelt cégektől, sőt ezek gyakorlatilag is megvalósulnak, másrészt az autonómiájukat ott hiánytalanul megőrző egyetemeknek közvetlen beleszólásuk van az itteni kuratóriumoknak megfelelő testületek tagságának összeállításába.

Hazánkban egyelőre nyomát sem látni, még csak homályos szándéknyilvánítások formájában sem, hogy azok a nagy ipari vállalatok, amelyek a szóba jöhető alapítványi egyetemek székhelyén telepedtek meg, mint Győrben az Audi vagy Kecskeméten a Mercedes, kívánják-e kiegészíteni az érintett alapítványok vagyonát. Más esetekben, mint Sopron vagy Miskolc, viszont fogalmam sincs, honnan várnak ilyen támogatást a kuratóriumok. Aligha számíthatnak a soproni elnök, Csányi Sándor bankjának a nagyvonalúságára, a miskolci igazságügy-miniszter elnök pedig csupán a jogszabályokat tudná a javukra hajlítani, de abból pénzt nem látnak. Tudjuk persze, hogy a törvényben rögzített formula szerint majd az állammal szerződéseket kötnek a képzések támogatására, de ez a közmondásos kutya vacsoráját idézi fel bennem.

Erős a gyanúm ugyanis (de ne legyen igazam), hogy ez az egész alapítványi játszadozás az emberek sorsával két célt szolgál. Az egyik kezdettől fogva világos volt: a közalkalmazottiság már Lázár János által megígért felszámolása kiszolgáltatott helyzetbe taszítja az oktatókat és más dolgozókat, ami az akadémiai szabadság elvének megcsúfolása, és könnyen oda vezethet, hogy a bármely okból szót emelő oktatót rövid úton elbocsáthatják, s ezzel a temető csendjét honosítják meg az egyetem egyik alapfeladata, a

kritikus gondolkodás elsajátíttatása helyén, visszaidézve egy csaknem elfeledett világot.

A másik cél a csökkenő diáklétszám miatt zsarolható intézmények szakkínálatának visszafogása, ezzel a képzések változatosságának és vertikumának csökkentése.⁴ Ezt hívtam kezdettől fogva Parragh-tervnek, a saját választott szakmájában sikertelen, de politikai vonalon karriert csináló kereskedelmi és ipari kamarai elnök oktatásellenes hozzáállása miatt. És ha megnézzük az átalakított vagy arra esélyes intézményeket, szinte kivétel nélkül egyharmadnyival kevesebb diák jelentkezett hozzájuk, mint tavaly, amikor az idei 91 ezerhez képest jó húszezerrel többen tanultak volna tovább felsőfokon. Arra számítok tehát, hogy amikor beindulnak a tárgyalások a finanszírozási szerződésekről, akkor újabb csapdák nyílnak előttük, és vagy önként beléjük sétálnak és az előírt szakokat szüntetik meg, vagy vállalják, hogy a csökkentett támogatásból maguk gazdálkodják ki a leépítéseket.

A múltkori cikkemben az állami vagyonnak a vagyonkezelő alapítványok részére való gyakorlati magánosítását azért tartottam a kormányzó pártok gyorsan megoldandó feladatának, mert vélhetőleg félnek a kétharmados többségük elvesztésétől. Ezt a félelmüket még jobban mutatják a közpénz meghatározása mellett az ilyen alapítványok érinthetetlenségét biztosító alkotmánymódosítási javaslatok, amelyek végképp megghiúsítanák nemcsak a politikai hátterű szervezetek, de az így „magánosított” egyetemek kiszabadítását a most elhatározott sorsukból.⁵

„Vegye, vigye”

Egy szeptember végi napon a miniszterelnök azzal a megbízással küldte készséges innovációs miniszterét az egri érsekhez, hogy kínálja föl neki, illetve rajta keresztül a katolikus egyháznak az egri Eszterházy Károly Egyetemet. Ternyák Csaba a váratlan ajánlat megválaszolására gondolkodási időt kért, Palkovics László pedig gyalogszerrel átsétált a Bazilika és a Líceum szomszédságában álló palotából az egyetemre, és bejelentette a rektornak is ugyanezt. Mint hírlík, az elé a választás elé állította, hogy az EKE vagy a miskolciakkal egyesül, vagy alapítványi egyetem lesz, amikor is csupán az alapszabályzatát kapja meg, vagy kistafírozzák, és bekerülhet a kivételezett finanszírozású másik két egyházi egyetem, a Károli és a Pázmány mellé.⁶

A szigorúan hierarchikus egyházi rendhez szokott érseknek azonban jobban működtek a demokratikus reflexei, mint a kormányfőnek, mert végül arra jutott, hogy csak ha az oktatók és a hallgatók jelentős többsége támogatja, fogja megfontolni az átvételt, és amúgy ehhez még a püspöki kar és a Vatikán hozzájárulása is kell, de akkor legalább beveszik az EKE-t is a Vatikánnal kötött egyezségbe. A HVG tudósítása szerint e döntésben az SZFE ellenállásának a hullámai is motiválták az érseket, de még ha így történt is, mindenesetre szép leckét adott az (oktatási) kormányzatnak a tisztességes eljárásról.

Az egyetem polgárai közben elkezdtek tanácskozni, melyik választás lenne elfogadható – jöllehet az fel sem merült, hogy akár állami egyetem is maradhatna az EKE. Hiszen ez volt az egyik olyan korábbi főiskola, amelyik még az előző átalakítási roham előtt önerejéből igyekezett hagyományos egyetemmé átalakítani magát jelentős erőfeszítéssel és koncepcionális fejlesztésekkel, amelyek során két doktori iskolát is alapítottak – igaz, közülük csak az egyiknek sikerült akkreditációt szereznie. Ezt a tervet azután lenullázta az „alkalmazott tudományok egyeteme” cím lovasrohamszerű bevezetése, aminek a feltételeit az EKE persze könnyedén teljesítette – szemben többekkel, akiket ennek ellenére feldíszítettek e megjelöléssel. Az EKE közössége valószínűleg az egyházi opciót választja, mert – mily ironikus! – az a reményük ez úton biztosabban teljesül, hogy megőrizhetik autonómiájukat, mint ha egy ki tudja, kikből álló és a felsőoktatási törvényben is rögzítetten jogfosztó szabályok szerint működő kuratórium uralma alá kerülnek.

A mostani átalakítási (palkovicsul: átalakulási) hullám nem áll meg Egernél. Egy másik érseki székhely egyeteme is ott áll már a sorban, bár a veszprémi Pannont tudtommal nem ajánlották föl a helyi érseknek, feltehetően az ottani erős vegyipari vonal miatt. Felrémlik az a lehetőség is, hogy a Nyíregyházi Egyetemet

mondjuk a debreceni görögkatolikus metropolita fennhatósága alá helyezték, de abban elég biztos vagyok, hogy a többiek sorsát ők sem kerülhetik el.

Az egri megoldással szemben Veszprémben a hírt nem a felsőoktatási tárca valamely képviselője, hanem a korábbi Orbán-közeli frakcióvezető, miniszter, majd EU-biztos Navracsics Tibor hozta mintegy futárként – talán mert az EU-ban hozzá tartozott az oktatási tárca is.⁷ De tagadhatatlan, hogy Veszprémhez csatládj meg a Pannon Egyetemen jelenleg dékán testvére révén sok szál köti, nem beszélve a veszprémi kormánybiztosságról a 2023-ban esedékes Európa kulturális fővárosa program vezetőjének szerepében.

A veszprémiek is tanultak az SZFE példájából: a rektor, miután ismertette, hogy a Rectori Tanácsban „az az egyhangú döntés született, hogy az egyetem nem kívánja önmagától kezdeményezni a modellváltást, azaz az alapítványi fenntartásúvá válást, hanem kívár mindaddig, amíg nem látszanak egyértelműen az új modell előnyei az állami működési formához képest”, hozzátette, hogy mivel erre kevés reményük maradt, „a kialakult helyzetben egyértelmű szándékunk, hogy garanciákat kapjunk arra, hogy a nyugat-dunántúli régióban kiegyensúlyozottan és sikeresen működő, nemzetközileg elismert Pannon Egyetem saját, demokratikusan választott testületei által jóváhagyott célok és elvek mentén folytathassa tovább tevékenységét”.⁸

Azon már mulatni sincs kedvünk, hogy a hírnök van kinézve a megalakuló kuratórium elnökének, és a Kádár-korszakhoz egyre inkább (újra) hozzászokó fülemben visszacseng az akkori mentegetőző szöveg: „de hiszen velem sokkal jobban jártok, mintha X vagy Y lett volna kinevezve, nem?” Mindenesetre Navracsics Tibor lehet majd az első kuratóriumi elnök, akinek közvetlen családtagja az egyetem vezető tisztségviselője. Bár én idáig nem láttam a releváns törvényekben összeférhetlenségi záradékot, és ez még mindig jobb, mint amikor Orbán Balázs adta át Orbán Balásznak egyebek között a révfülöpi kastélyt és kikötőt.⁹

Az oktatás az EU-ban a tagállamok belügye, így aligha számíthatunk arra, hogy az „átalakulás” bármelyik áldozata majd a CEU példáját követve az Európai Bírósághoz forduljon (mert a legutóbbi cikkemben írottakkal ellentétben ez, nem pedig az Emberi Jogok Európai Bírósága döntött a javukra). Nem marad más hátra, mint az ellenállás vagy – és úgy látom, a nagy többség ezt választja – a minél kevesebb veszteséggel járó visszavonulás.

A veszteségek viszont előre nem kalkulálhatóak. A kormány által szinte kivétel nélkül politikai motivációval kinevezett tagok és főleg elnökök keze alatt aligha lehet másra számítani, mint hogy e testületek Palkovics és/vagy Orbán „transzmissziós szíjaiként” fognak működni. Talán az egyetlen öntörvényű elnök Csányi Sándor lehet, aki a hanyatló népszerűségű, de kaposvári és gyöngyösi karokkal felduzzasztott új nevű agráregyetem és kutatóközpont fenntartó testületét fogja vezetni, ha igazak a hírek.¹⁰

Mi, békák pedig legalább brekeghetünk tovább a mocsárban – ha nem vagyunk túl hangosak.

Lépésről lépésre

A 2017-ben elindult hadjárat a CEU ellen mostanra zárult le: ami még hátra van, azok jelentéktelen utóvédharcok mind a két oldalon a presztízs (látszatának) megőrzéséért. Az MTA kutatóhálózatának (KH) elcsatolása jóllehet formálisan véget ért, valójában még hátra vannak azok az „aprómunkák”, amelyek elvégzésével a korántsem következetes kezdeményezőknek sikerül a maguk számára kedvező eredményt elérni. Az egyik ilyen feladat az egyéves moratórium után lehetővé vált munkaviszony-átalakítás, vagyis, amint már többször utaltam rá, a közalkalmazotti törvény (Kjt.) hatálya alól a munka törvénykönyve (Mt.) alá helyezésük megoldása. A múlt héten a parlamentben többek között ez volt napirenden.¹¹

Az ilyen vitákat mindenkinek melegen ajánlom: a szabadon előadott szónoklatokból ugyanis sok érdekességet meg lehet tudni, mint például Pósnán Lászlótól, hogy „a Maxman (?) Intézetben igen sok humán tudományt művelnek”, vagy a valaha olasz szakot elvégzett Nacsa Lőrincztől, hogy vannak „ólatin

nyelvű kódexek”, vagy Bódis Józseftől (november 3-án), hogy másnap már megegyezés születhet az OTKA sorsáról, amit a nyilvánossággal is tudatnak, és ami mostanra már meg is történt.¹²

Az Eötvös Loránd Kutatási Hálózat (ELKH) munkatársainak nagyjából négyötöde ellenezte ezt az „átalakulást”, és lévén magasan kvalifikált, igen olvasott, továbbá elég gyors észjárású állampolgárok, nem érdemes őket üres érvekkel győzködni. Például Bódis államtitkár szerint azzal, hogy *„a jelen törvényjavaslat elsődleges célja, hogy a működést támogató forrásbővítéssel megteremtett lehetőség keretében, egyben az ELKH feladatainak hatékonyabb megvalósítása érdekében a kutatási hálózatban foglalkoztatott kutatók versenyképes bérrendezésére is sor kerüljön”*, mivel napnál világosabb, hogy a Kjt. alapján is lehet korlátlan (ITM-nyelven: versenyképes) bértömeget juttatni az intézeteknek, hiszen a Kjt. csak a kategóriánkénti minimumot teszi megkerülhetetlenné. Az meg már egyenesen vicces, hogy azért jó az új rendszer, mert *„a kiemelkedő tudományos eredményeket elérő kutatók részére az ELKH Titkárság forrásaiból tudományos ösztöndíjak, díjak, címek alapítását teszi lehetővé, továbbá az ELKH Titkársága a törvény hatálybalépését követően emellett díjkitűzést tehet, amelynek feltételeit és részletes rendjét maga rendezheti”* – amit eddig az MTA keretén belül is meg lehetett tenni.

A Kjt. szerinti határozatlan idejű kinevezések sorsáról az új rendszerben ezt a furcsán félrecsúsztott állítást tette az államtitkár: *„Európa számos országában a kutatóhelyeken csak egy igen szűk tudományos elit már befutott kutatói körében, tudományos műhelyek, iskolák teremtése érdekében preferálják a határozott (sic!) időtartamra szóló kinevezést.”* Ha itt a „határozatlan” szó szerepelne a szöveg értelmének megfelelően, akkor sem nyugtatná meg még a vezető kutatókat sem, akik többnyire tudományos főmunkatársi, tudományos tanácsadói vagy kutatóprofesszori beosztásban dolgoznak, mert a számuk ma jóval nagyobb, mint hogy be lehetne őket szuszakolni az „igen szűk tudományos elit már befutott kutatói” többszörösen megszorított létszámába.

Ami arra engedi következtetni az elfogulatlan szemlélt, hogy ha megtörténik a régi (fő)igazgatók lecserélése, akik nyilván védeni próbálnák az eddig általuk eredményesen vezetett intézeti közösségeket, a Mt. szabályai révén a nagy többség feje fölött ott lebeg az elbocsátás Damoklész-kardja, s ez elkerülhetetlenül vezet az önkontrollhoz vagy inkább az öncenzúrához. Ezzel pedig világossá válik az „átalakulás” soha ki nem mondott valódi célja. Az idén év végén lejárat vezetői megbízások megújítására még várnunk kell azonban, mivel decemberig csak a Kjt. szerinti állásokat pályáztathatnának meg, márpedig az új főnököknek már az Mt. szabályai szerint kell dolgozniuk. Remélhetőleg februárig eldől, hogyan képzei a jövőt Maróth Miklós ELKH-elnök és az általa vezetett Irányító Testület. Mindenesetre nem volt jó előjel, hogy a szeptembertől kinevezett ELKH-főtitkárt és helyettesét kizárólagos jelöltekként prezentálta az IT-nek.

A minap a Kossuth rádió állandó miniszterelnöki riporterének adott interjújában¹³ sok mindent mondott, amiben voltak erős túlzások is, például hogy az egyik igazgató azt közölte volna vele, *„ha ez a változás (vagyis az ELKH-alapítás) nem következett volna be, recse-ropogva omlott volna össze az egész tákolmány”*, vagy hogy szó nélkül hagyta a behízsgoló hangú riporter állítását, miszerint a KH egy a Kádár-korszak óta változatlanul „megfagyott struktúra”. Az oly nagy eredményként emlegetett béremelésről pedig állapítsuk meg, csupán cinikus játék volt, hiszen azt ugyanúgy meg lehetett volna adni az MTA alatti KH-nak is az elmúlt év alatti, lényegében változatlan színvonalú tudományos teljesítményt tekintve, hiszen csak azt teszi nyilvánvalóvá, hogy *„látjátok, nem volt érdemes tiltakoznotok, itt sokkal többet kaptok a zsebetekbe ugyanazért a munkáért”*.

Miután utóbb rájöttek, hogy korábban kell hatályba léptetniük a módosítást, hogy az egy hónapos értesítési határidőnek megfeleljenek, kedden lapzártá után nyilván gond nélkül megszavazza a parlament, majd várhatják a békák, hogyan „alakul át” a KH körülöttük anélkül, hogy beleszólhatnának. Igaz, ebben már van gyakorlatuk, hiszen a 2012. évi átszervezésről sem kérdezték meg őket...

„Az anya nő, az apa férfi” – hangzik az egyik alkotmánymódosítási javaslat, és én szívesen ajánlanám akár a teljes Akadémiai nagyszótárt is bevenni az Alaptörvénybe, ha nem zavarna az a definíciós probléma, hogy honnan tudjuk, mi a férfi és mi a nő. Mert ezzel elfelejtették kiegészíteni hazánk egyre részletesebb alapidokumentumát.

1 https://hu.wikiquote.org/wiki/K%C3%B3ka_J%C3%A1nos

2 2019. évi XIII. törvény a vagyonkezelő alapítványokról, ld. még:

https://kelemen-lawfirm.hu/hasznos/hirek/gondolatok_a_vagyonkezelő_alapitvány_bevezetése_sorol

3 <https://www.es.hu/cikk/2020-08-19/kenesei-istvan/uj-idok-uj-dalai.html>

4 https://eduline.hu/erettsegi_felveteli/20200414_felveteli_negativ_rekord_statistika

5 <https://www.szabadeuropa.hu/a/kilencedik-alkotmanymodositas-kozpenz-definicio-fidesz/30942863.html>

6 https://hvg.hu/kultura/20201112_Az_egri_erseksegnek_adja_Orban_az_Eszterhazy_Karoly_Egyetemet

7 https://hvg.hu/itthon/20201109_Alapitvanyi_fenntartas_Pannon_Egyetem_Navracsecs_Tibor

8 <https://www.veol.hu/kozelet/helyi-kozelet/alapitvanyi-fenntartasu-lesz-a-pannon-egyetem-4170889/>

9

<https://hang.hu/belfold/2020/10/19/magankezesben-jobb-helyen-van-a-vagyon-mint-az-allamnal-mondta-az-allamtitkar-majd-atadta-maganak-az-allami-vagyont/>

10

<https://godollo.ezalenyeg.hu/helyi-ugyeink/magyar-agrar-es-elettudomanyi-egyetem-lesz-a-szie-uj-neve-25002>

11 <https://www.parlament.hu/documents/10181/1569934/ny201103-ossze.pdf>

12 A kormány tévedésektől és csúsztatásoktól sem mentes közleménye november 17-én délután jelent meg, benne olyan állításokkal, mint ezek: „A kiválósági rendszer 2014 előtt az MTA szervezetén belül működött. A döntési mechanizmust az Akadémia korábbi elnöke, Pálincás József vonta ki az intézmény hatásköréből, és a Nemzeti Kutatási, Fejlesztési és Innovációs Hivatal elnökét hatalmazta fel különleges bírálati jogosultsággal. Az innovációs tárca 2018-as megalakulása óta dolgozik azon, hogy visszaadja a döntési jogokat a egyes kollégiumoknak – hangsúlyozta Palkovics László a bizottsági meghallgatáson.”

<https://kormany.hu/hirek/az-itm-felajanlja-az-otka-palyazatok-dontesi-jogat-az-mta-nak>

Az MTA közleménye ennél egyértelműbben fogalmazza meg, hogy valójában egy elven túl semmi sincs eldöntve: https://mta.hu/mta_hirei/az-mta-kozlemenye-az-alapkutatas-finanszirozas-nemzetkozi-mintara-to-rteno-atszervezesenek-lehetosegerol-111066

13

https://mediaklikk.hu/radio-lejatszo-kossuth/?date=2020-11-08_06-00-00&enddate=2020-11-08_08-40-00&ch=mr1,8:10-tól kezdve.